

Citation:

J. Gonda, Levensbericht J.A.B. van Buitenen, in:
Jaarboek, 1979, Amsterdam, pp. 199-203

Herdenking van

Johannes Adrianus Bernardus van Buitenen

(21 mei 1928–21 september 1979)

door **J. Gonda**

Op 21 september 1979 overleed, op de leeftijd van 51 jaar, te Champaign, Illinois, U.S.A. Hans van Buitenen, Distinguished Service Professor of Sanskrit and Indic Studies aan de Universiteit van Chicago en correspondent van onze Akademie.

Johannes Adrianus Bernardus van Buitenen werd op 21 mei 1928 te 's-Gravenhage geboren. Daar volgde hij ook lager en middelbaar onderwijs en legde hij op 20 juni 1946 met goed gevolg eindexamen A af aan het R.K. Gymnasium. Reeds als gymnasiast kreeg hij grote belangstelling voor Orientalia in het algemeen en Indië in het bijzonder, niet het minst door de étalage en winkelvoorraad van zijn overbuurman aan het Noordeinde, die daar destijds een welbekende Oriental Bookshop dreef. Evenmin als bij bijna alle andere Nederlandse Sanskritisten had bij hem zijn naaste familie en omgeving positieve invloed op de keuze van zijn studierichting, die hij op school al gemaakt had. Hij wist in contact te komen met Dr. Ali Beth, destijds lerares klassieke letteren aan een der Haagse lycea, die hem al tijdens zijn laatste gymnasiumjaren in de beginselen van het Sanskrit inwijdde.

Mijn eerste kennismaking met hem is mij altijd bijgebleven: hij verscheen op de eerste dag van het collegejaar 1946 om 1 uur op mijn spreekuur, zette zonder discussie omtrent toekomstmogelijkheden etc. kort uiteen, dat hij Sanskrit kwam studeren en hoever hij gevorderd was, en gaf, toen hij hoorde dat er om 4 uur een college voor gevorderden zou zijn, de wens te kennen dat ook te volgen. Dat hij tot nog toe slechts teksten in transcriptie had gelezen was geen bezwaar; hij ging zich het Indische schrift in de stationswachtkamer eigen maken en las en vertaalde de behandelde tekst om 4 uur niet minder goed dan de andere aanwezigen. Zo is hij altijd gebleven: uitermate begaafd, efficiënt, precies wetend wat hij wilde, in staat om onder iedere omstandigheid vlot en geconcentreerd te werken, iedere gelegenheid en iedere kans aangrijpend en als het nodig was de omstandigheden op het juiste moment naar zijn hand zettend en dat alles zonder ostentatie of getheoretiseer. Zijn examens legde hij in snel tempo cum laude af. Behalve de colleges in de Indische letteren volgde hij ook die in het Arabisch, Perzisch, Oud- en Nieuw Javaans en antieke wijsbegeerte. Al heeft hij later op die gebieden niet gewerkt, deze verbreding van kennis is zijn oeuvre wel ten goede gekomen. Nog op latere leeftijd verwierf hij zich zoveel kennis van het Russisch als nodig was om de waarde van een vertaling van het Mahābhārata in die taal vast te stellen.

Zijn vermogen om zich snel in een vreemde taal in te werken maakte echter geen linguïst van hem. Zijn belangstelling, die blijvend zou zijn, bleek al spoedig speciaal uit te gaan naar twee gebieden van de Indische filologie, de wijsgerig-theologische

en de narratieve literatuur. Reeds als student publiceerde hij een volledige vertaling van de *Vetālapañcaviṃśatikā*, de bekende vijftientig vertellingen van de vampier uit de *Kathāsaritsāgara*, in keurig, aan de stof op gelukkige wijze aangepast Nederlands. Ze verscheen onder de titel „Sprookjes van een spook” in 1952 bij Brill te Leiden. Als dissertatie-onderwerp koos hij de *Gītābhāṣya* van de filosoof-en-theoloog Rāmānuja (± 1100). Deze uitermate belangrijke figuur stond 30 jaar geleden bij vele Indologen nog in de schaduw van zijn voorganger Śaṅkara. Zijn betekenis is in het kort deze: hij toonde aan, dat de grondteksten van de Vedānta, door Śaṅkara star monistisch en atheïstisch geïnterpreteerd, zich zeer wel theïstisch laten uitleggen en zich met een bepaalde religieuze overtuiging laten verenigen, in casu met het geloof in Viṣṇu als persoonlijk Opperwezen. Deze verbinding van Vedānta filosofie met het theïsme van de Viṣṇuitische theologie heeft belangrijk tot de verbreiding van de eerste bijgedragen en haar stempel gezet op de Indische cultuur van de latere eeuwen. Merkwaardigerwijze was echter Rāmānuja’s op één na voornaamste werk, zijn commentaar op de *Bhagavadgītā*, veronachtzaamd. Juist dit werk echter geeft ons een inzicht in het wezenlijk religieuze fundament van zijn systeem. Juist de kennismaking met dit boek leert ons met welke intellectuele scherpzinnigheid enerzijds en religieuze diepte anderzijds de auteur de fundamentele waarde van de *Bhagavadgītā* voor tijdgenoten en latere geslachten duidelijk maakt. Het is Van Buitenen’s verdienste geweest dit werk toegankelijk te maken in een van een uitvoerige inleiding en noten voorziene, (om financiële redenen) verkorte vertaling (op grond van een door hem vervaardigde volledige vertaling). Zijn boek vond internationaal bijzondere waardering en werd reeds in 1958 in India opnieuw uitgegeven.

Hij promoveerde op 23 oktober 1953 cum laude, gaf daarna een feestelijke avond, tevens afscheidsreceptie voor familie en vrienden, trouwde de volgende ochtend vroeg in Den Haag en was om 12 uur op reis naar India. Daar wachtte hem een werkkring bij de voorbereiding van een Thesaurus van het Sanskrit, een prestigieuze onderneming van het Deccan College Research Institute te Poona, te vergelijken met de Europese Thesaurus linguae Latinae, maar groter van opzet en omvang. Bij zijn aankomst werkten aan dit project ongeveer 20 Indische geleerden; na korte tijd kreeg hij bij een interne reorganisatie een leidende functie met de titel van Assistant-editor met de volledige verantwoordelijkheid voor de lexikografie voor minstens een kwart van de gehele onderneming, nl. die van de Vedānta filosofie en het kāvya – die uitgebreide Sanskrit literatuur die o.a. gekenmerkt is door een streven naar volmaaktheid van vorm en uitstalling van kennis. Kon hij hier blijk geven van zijn organisatorische talenten, doordat hij de leiding kreeg over een groep research studenten, hij kreeg ook voor het eerst de gelegenheid didactische bekwaamheid te ontwikkelen, dwz. om uit een van zijn brieven te citeren, fouten te corrigeren van mensen die beter moesten weten. Tijdens zijn verblijf in India van 1953–1956 vond hij tevens de gelegenheid speciaal in het Zuiden van het land te reizen en daar, als eerste die op dit denkbeeld kwam, het daar nog ten dele voortlevende Vedische ritueel op foto en band op te nemen. Voor dit werk wist hij van Amerikaanse zijde financiële ondersteuning te krijgen en daarmee tevens zijn eerste contacten met de Verenigde Staten te leggen. Het gelukte hem ook, niet zonder moeite, van de organisatoren van een grote te Poona volvoerde Vedische ceremonie, het Vājapeya, toestemming te verkrijgen dit plechtige gebeuren, dat waarschijnlijk niet vaak meer

herhaald zou worden, geheel op kleurenfilm en geluidsband etc. vast te leggen. Voor het technische gedeelte charterde hij hulpkrachten, maar de uitvoerige toelichting en documentatie vervaardigde hijzelf, en daartoe moest hij zich geheel inwerken in een voor hem bijna nieuw gebied, het ingewikkelde Vedische ritueel. Het geheel – de eerste verfilming van deze aard – is van bijzondere documentaire waarde.

Hij vond in deze jaren bovendien gelegenheid tot het schrijven en publiceren van enige artikelen en, in aansluiting op zijn dissertatie, een omvangrijk boek Rāmānuja's Vedārthasaṃgraha (Poona 1956), een kritische editie en geannoteerde vertaling van een ander werk van de hem zo sympathieke Visnuitische filosoof. Ook hier bleef hij trouw aan de principes die ook zijn latere werk zouden kenmerken. D.w.z. hij leverde wederom pioniersarbeid: deze „Samenvatting van de betekenis van de Veda”, een werk van fundamenteel belang waarin de auteur zijn opponenten zowel theologisch als filosofisch weerlegt, was in het Westen praktisch onbekend en ook in India geen bron van bijzondere inspiratie meer; Van Buitenen toonde metterdaad aan, dat de studie ook van deze filosofische geschriften op een gezonde filologische basis moet rusten en maakte gebruik van een oudere Sanskrit commentaar, terecht overtuigd, dat Westerse geleerden veelal tot hun nadeel de traditionele Indische interpretaties van hen die in de scholastische tradities van de auteurs staan te zeer over het hoofd zien.

In de jaren 1957 en 1958 verbleef Van Buitenen op uitnodiging in de Verenigde Staten, waar juist in die tijd het inzicht op ruime schaal begon door te breken, dat men een achterstand had in te halen in de studie van in de eerste plaats de levende, maar ook de klassieke, talen van Zuid- en Zuid-Oost Azië. Hij werd er „associated with the Indian Studies Program”, reisde en confereerde met vakgenoten, bezocht universiteiten, waar men de Indische studiën wilde aanvragen of uitbreiden en constateerde met voldoening, dat bij een tekort aan sanskritisten anderen, zoals theologen, sociologen, politicologen de noodzaak van degelijke filologische opleidingen inzagen. Hij had dan ook een werkzaam aandeel in het organiseren van een dergelijk „program” op graduate niveau, waarin om Indische filologie als centrum een aantal andere wetenschappen moesten co-opereren en werd al spoedig met een deel van de uitvoering belast.

Ondertussen nog zijn sporen nalatend bij de voorbereiding van de uitgave van het Critical Pali Dictionary te Kopenhagen – een onderneming die hem blijkbaar niet kon boeien, omdat het eind er niet van te zien is – was hij van 1959 tot 1961 lector in de Indische wijsbegeerte te Utrecht. Hier bleek alras, dat hij deze voor hem ingestelde post niet blijvend ambieerde. Hij was ons land ontgroeid en deed weinig moeite weer te acclimatiseren; in zijn gezin werd Engels gesproken. In 1961 aanvaardde hij dan ook met enthousiasme een professoraat in Chicago, waarin hij snel de hoogste rang bereikte. Het gelukte hem in korte tijd van Chicago, dat tot dusverre wat de Indische studies betreft nauwelijks meegeteld had, een zeer belangrijk centrum te maken, enige verdienstelijke collega's en medewerkers aan te trekken, met wie hij een hardwerkend team vormde en goede leerlingen, afkomstig uit binnen- en buitenland, af te leveren. Zo werd hij er de grondvester en gedurende de eerste tien jaar, de Chairman of the Department of South Asian languages and civilizations. Hij was er bij staf en studenten zeer geliefd, niet alleen wegens „his unique combination of uncompromising scholarship and insistence on the truth”,

zoals een zijner collegae het uitdrukt, maar ook wegens zijn „deep feeling for people”, een eigenschap, die hij ginds evenals hier vroeger zoveel mogelijk trachtte verborgen te houden.

Zijn wetenschappelijk werk was intussen doorgegaan. Al in 1957 was gereed een kritische uitgave en vertaling van een ander ten onrechte weinig bestudeerd werk, de commentaar (bhāṣya) van de filosoof Bhāskara op de Brahmasūtras (Harvard Oriental Series). Later, in 1971 (Honolulu), kwam nog, in samenwerking met E. Deutsch, tot stand een Source Book of Advaita Vedānta.

In 1962 ('s-Gravenhage) verscheen een scherpzinnige studie over de Maitrāyaṇīya-Upaniṣad, een werk waarmee men tot dusverre eigenlijk geen raad had geweten, omdat het de indruk maakte van een verward mengsel van oude rituele symboliek, oude upanisadenleringen en relatief late, ten dele Boeddhistische filosofemen. Hij toonde aan, dat we in werkelijkheid te doen hebben met een meermalen uitgebreid en omgewerkt samenstel van enige korte teksten gegroepeerd om een oude proza upaniṣad; dat de doctrines van de verschillende componenten zeer wel kunnen worden geïdentificeerd; en dat een redactor door met behulp van interpolaties een samenhang te suggereren, die er niet was, met weinig succes heeft getracht er een homogeen geheel van te maken. Ook die vakgenoten, die tegen details in zijn betoog bezwaar maken zijn het er over eens, dat deze publikatie het beste is dat over een probleem als het onderhavige geschreven is.

Een ander boek, dat in 1968 te Poona het licht zag, sloot aan bij zijn Vājapeya werk, nl. zijn studie over het Vedische Pravargya ritueel, wederom een veronachtzaamd onderwerp. Hij trachtte, niet zonder succes, te bewijzen, dat deze merkwaardige ceremonie terecht voor een oorspronkelijk zelfstandige melkcultus wordt gehouden, maar dat ze elementen van niet brahmaanse oorsprong bevat en oorspronkelijk bedoelde de zon te sterken door de melk in een gloeiende pot te koken.

In aansluiting bij zijn Rāmānuja studies verscheen te Madras in 1971 de eerste kritische editie met vertaling en uitvoerige inleiding van het Āgamaprāmāṇyam van Rāmānuja's voorganger Yāmuna. Het is de oudste apologie van de nog bestaande Viṣṇuitische Pāñcarātra godsdienst en wereldbeschouwing, maar exemplaren van de bijzonder moeilijke tekst waren schaars geworden, commentaren en eerdere vertalingen schijnen niet te bestaan. Geen wonder, dat de auteur grote dankbaarheid oogstte bij Indische geleerden en vooraanstaande in hun culturele erfenis geïnteresseerde Viṣṇuïeten.

Daarnaast kregen ook de als student begonnen vertalingen uit narratieve literatuur ten behoeve van een ruimere lezerskring een vervolg. Ik noem zijn Tales of Ancient India, Chicago 1959 en Two plays of ancient India, Chicago 1964, heruitgave 1968, beide in uitermate leesbaar en genuanceerd Engels met een goed oog voor de interne stijlverschillen in de toneelstukken, een deel van de verzen zelfs in rijm en toch trouw aan het origineel. De lange inleidingen, vol gelukkige formuleringen, getuigen niet alleen van grote vertrouwdheid met inhoud en culturele achtergrond van de behandelde literaire stof, maar ook van een diep besef van haar esthetische waarde; ze bevatten voorts interessante gedachten over de eigenaardigheden van het Indische toneel en de theaterfiguren alsook originele bijdragen tot onze kennis van de techniek van de vertellers, de dosering van werkelijkheid en fantasie in hun werk, het specifieke karakter van deze literaire genres, en opmerkelijke, maar vooralsnog onbewijsbare suggesties omtrent de bedoelingen van de

toneelschrijver: kortom belangrijke bijdragen tot literair-historisch onderzoek.

Tenslotte: in 1967 vatte Van Buitenen het plan op om op grond van de nieuwe kritische editie van het Mahābhārata, dit zogenaamde grote Sanskrit epos van achtmaal de omvang van de Ilias en Odyssee samen, in het Engels te vertalen. Hij heeft het half af gekregen; drie volumineuze delen, omvattende vijf van de achttien boeken, zijn in 1973, 1975 en 1978 verschenen (University of Chicago Press). Ze zijn, om een gezaghebbend Amerikaans criticus te citeren, geschreven in „the most polished, readable, and absorbing English”. Inderdaad, zelfs iemand die als ik voor vertalingen nooit veel waardering heeft kunnen opbrengen, kan bladzijden lang geboeid in deze delen lezen. Vakgenoten hebben zich wel afgevraagd, wat hem bewoog zoveel tijd in zo'n langdurige onderneming te steken, waar er al twee volledige Engelse vertalingen bestonden, weliswaar van Indische hand in abominabel Engels en filologisch zeer ontoereikend. Het antwoord is m.i. dit: ten eerste een behoefte om zijn stilistisch talent te oefenen, een uitdaging het beter te doen dan welke voorganger ook en een afwisseling tussen zijn andere werk door: hij vertaalde dertig dubbele verzen per dag, wat er verder ook te doen viel, en dacht blijkens het voorwoord van het laatst verschenen deel in 1983 klaar te zijn. Maar er is meer: zoals zijn filosofische werk vooral gericht was op nagenoeg over het hoofd geziene belangrijke werken van grote denkers en tal van door hem vertaalde verhalen minder bekend geworden thema's der Indische literatuur behandelen, zoals bv. dat van de risico's en de avonturen van die vergeten figuur uit het culturele leven, de koopman, zo trok het Mahābhārata hem aan omdat het sinds het eind van de 19^e eeuw een stiefkind van de Westerse Sanskritisten is geweest, ondanks zijn enorme belang voor de laatste twintig eeuwen Indische geschiedenis. Daarnaast de voldoening door een goede vertaling deze encyclopedie van het Hindoeïsme in de ruimste zin des woords toegankelijk te maken voor beoefenaren van andere wetenschappen, sociologen, cultureel-antropologen, historici, literair-historici en daarmee arbeid te verrichten die van nut zal zijn voor studies, die zijn eigen gezichtsveld en competentie te buiten gingen. Ik stip slechts aan, dat de uitvoerige inleidingen tot deze delen tal van waardevolle bijdragen tot onze kennis van het Mahābhārata, de structuur van het werk, de motieven en werkwijze van de dichters, de psychologie van de hoofdpersonen, bevatten.

Hans van Buitenen stond bij collega's en vrienden in Chicago zeer in aanzien. Zijn dood beroofde hen van hun natuurlijke middelpunt. Geroemd om zijn wijs oordeel in wetenschappelijke en organisatorische zaken werd hij in de loop der jaren lid van vele genootschappen en commissies binnen en buiten de universiteit, bestuurslid van de International Association of Sanskrit Studies, lid van de Association for Asian Studies, en de American Academy for the study of Religion. In 1975 werd hij erelid van de Association of Indians in America en lid van de American Academy of Arts and Sciences. In diezelfde tijd werd overwogen hem naar Nederland terug te roepen. Maar gepolst, liet hij weten Chicago niet te willen verlaten. Van zijn kant gezien een wijs besluit: hij zou het tempo, de dimensies en de mogelijkheden van de overzijde, waarmee hij zich op geheel natuurlijke en vanzelfsprekende wijze van meet af aan geïdentificeerd had, hebben moeten opgeven. En ook, om hem zelf vrij te citeren, de rendementen van zijn Amerikaanse investeringen in tijd en energie in de vorm van vooruitzicht op nieuwe projecten en ondernemingen. Dat hij dit zo spoedig toch moest doen en voorgoed, kon hij toen niet voorzien.